

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Кафедра історії України

Карпенко Ігор Сергійович

ІСТОРІОГРАФІЯ ДИВІЗІЇ СС «ГАЛИЧИНА»

Спеціальність: 014 Середня освіта (історія)

Галузь знань: 01. Освіта

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню бакалавра

Науковий керівник

_____ Ю.В. Подрез,
кандидат історичних наук, доцент
« ____ » _____ 20__ року

Виконавець

_____ І.С. Карпенко
« ____ » _____ 20__ року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РАДЯНСЬКА ТА ПОСТРАДЯНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА».....	6
1.1. Питання щодо створення і діяльності дивізії «Галичина» в радянській історіографії.....	6
1.2. Поляризація думок в контексті оцінки діяльності дивізії «Галичина» у працях російських істориків.....	13
1.3. Дивізія «Галичина» в українській історіографії.....	19
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА» В ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ ТА ДІАСПОРНИХ ДОСЛІДНИКІВ.....	29
2.1 Дивізія «Галичина» в працях діаспорних, американських та канадських дослідників.....	29
2.2 Польська історіографія про діяльність дивізії «Галичина».....	35
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	45

ВСТУП

Робота присвячена дослідженню історіографії та джерельної бази, що висвітлює діяльність 14-ї гренадерської дивізії військ СС “Галичина” Новітнього часу, що охоплює радянську і пострадянську історіографію (Україна, РФ), діаспорну історіографію та джерельну базу, праці американських, канадських та польських дослідників в контексті висвітлення оцінки діяльності дивізії «Галичина».

Актуальність теми. На сьогодні, питання оцінки діяльності дивізії є досить дискусійним та резонансним, і виходить далеко за рамки наукових досліджень, а саме на простори мас-медіа. В той час коли одні звинувачують учасників дивізії у скоєнні масових вбивств мирного населення та колабораціонізмі, інші спростовують міфи перших, показують діяльність «Галичини» під позитивним кутом, нерідко героїзують вояків дивізії. При цьому обидві позиції мають як базисно підтверджені тези, так і необ’єктивні та упереджені думки. Поляризована позиція стосовно оцінки діяльності дивізії породжує дискусії, що вже давно вийшли за рамки наукової площини.

Якоюсь мірою, велика увага до Другої світової війни, зокрема до діяльності дивізії “Галичина” серед українського суспільства зумовлена потребою повернення власного минулого, котре в радянські часи замовчувалось або висвітлювалось виключно в негативному світлі. Прагнення до утвердження власної ідентичності в контексті історії постає особливо актуально не лише через наслідки радянського минулого, але й окремих сучасних політичних та соціально-економічних факторів, у вир яких потрапило українське суспільство з моменту отримання незалежності.

Однак на противагу актуальності цієї теми, вивчення сторінок Другої світової війни, а саме повоєнної діяльності “Галичини”, залишається недостатньо вивченим, оскільки історична наука продовжує бути об’єктом політичних маніпуляцій. З розвитком засобів масової інформації в останні десятиріччя, аналіз цього питання перейшов під спектр інтернет публікацій,

експертних думок в публічному просторі, що також впливає на об'єктивність досліджень в цілому.

При написанні роботи було залучено монографії, збірники, статті та спомины. Відповідно вся література поділена за географічним принципом.

Зроблено спробу аналізу основних історіографічних дискусій та інтерпретацій. Автор не ставить за мету виправдати чи спростувати звинувачення дивізійників в тих чи інших військових злочинах.

Виходячи з цього, **об'єктом дослідження** історіографія дивізії СС “Галичина” другої половини ХХ – першої третини ХХІ ст.

Предметом дослідження є комплексний аналіз історичної літератури та джерельної бази, щодо діяльності дивізії «Галичина», спираючись на наукові доробки радянських, російських, українських, польських, діаспорних, американських та канадських дослідників.

Мета дослідження: визначити особливості висвітлення оцінки діяльності дивізії «Галичина» в історіографії другої половини ХХ – першої третини ХХІ ст. **Для виконання цієї мети передбачається виконати наступні завдання:**

1. Дослідити та проаналізувати радянську та пострадянську історіографію, присвячену історії дивізії “Галичина”: дискусії, авторів, головні тези та інтерпретації.
2. Дослідити та проаналізувати північноамериканську та польську історіографію і джерельну базу, присвячену діяльності дивізії “Галичина”: основні тези та їх авторів, головні інтерпретації та дискусії.
3. За допомогою контент-аналізу порівняти дослідження науковців у згаданих країнах для визначення спільного та відмінного у головних тезах та інтерпретаціях.

Хронологічні рамки дослідження: 1954 р. - 2021 р. - тобто радянський та пострадянський та сучасний періоди дослідження. Окремо йде історіографічний аналіз польської та західної літератури.

Методологічною базою дослідження є загальнонаукові принципи аналізу та синтезу, метод критичного аналізу джерел, котрий включає контент-аналіз та дискурс аналіз.

Наукова новизна отриманих результатів в ході дослідження полягає в тому, що вперше систематизовано та узагальнено основні тези та інтерпретації щодо оцінки діяльності та висвітлення історії дивізії «Галичина».

Географічні рамки дослідження: Україна, Росія, Польща, США, Канада.

Джерельна база: представлена опублікованими збірками матеріалів, котрі являють собою комплекс документів та спогадів про битву під Бровами. Також залучено опубліковані за кордоном спогади вояків та командирів дивізії «Галичина». Не залишились без уваги й матеріали, які відіграли ключову роль в дослідженні феномену дивізії «Галичина». Мова йде про звіт державної комісії, створеної урядом Канади в 1985 році для розслідування фактів присутності військових злочинців на території країни.

Апробація результатів та публікації. Основні положення наукової роботи оприлюднено у тезах доповідей на VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історико – філософські дослідження молодих учених» 24 вересня 2020 року на базі Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка та IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історико – філософські дослідження молодих учених» 22 квітня 2021 року на базі цього ж інституту.

Структура роботи зумовлена її метою та дослідницькими завданнями. Робота складається з двох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1

РАДЯНСЬКА ТА ПОСТРАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА»

1.1. Питання щодо створення і діяльності дивізії «Галичина» в радянській історіографії

Радянська історична наука була ізольованою та деформованою ідеологічним пресом. Контакти з “зовнішнім світом” відбувалися не за усталеними в цивілізованому світі алгоритмами наукового діалогу, а за антитезою: все, що не потрапляло в унісон з комуністичною версією Другої світової війни, таврувалося, відкидалося, звинувачувалося в тенденційності, пояснювалося антирадянськими настроями та політикою західних держав [1, с. 9-10].

В рамках радянської історіографії, вивчення питання історії формування та діяльності дивізії без упереджень, пропаганди та звинувачень було неможливим. Радянська історична думка в контексті Другої світової війни була представлена культом Перемоги у “Великій Вітчизняній війні”, яка була здобута виключно шляхом єдності та жертви радянського народу, а отже, відкидала можливість проявів колабораціонізму в Радянському Союзі, в рамки якого власне і зводилась діяльність дивізії «Галичина».

Вивчення проблеми явища колабораціонізму в радянській історіографії, а згодом і пострадянській можна розділити на декілька періодів в залежності від концептуальних особливостей та оцінки вищезгаданого явища.

Перший період охоплює 40-50-ті роки минулого століття. Для робіт присвячених тематиці Другої світової війни притаманний емоційно-пропагандистський характер. Більшість праць публікувалась в періодичних виданнях. На цьому етапі формувалась офіційна концепція історії Другої світової війни та окремих її епізодів [2, с. 85].

Прямих згадок досвіду вояків чи факту самого створення дивізії СС “Галичина” в радянській історіографії цього періоду не було знайдено. Однією

із явних причин цьому, як зазначає український історик і журналіст, що перебував в еміграції, колишній підхорунжий дивізії “Галичина” Василь Верига є те, що радянському уряду це було не вигідно. Висвітлення “закритих і неприємних” тем, таких як дезертирство в рядах Червоної армії та колабораціонізм у всіх його проявах суперечило вищезгаданій концепції про Велику Вітчизняну війну. Тим паче, це б негативно вплинуло на престиж СРСР на міжнародній арені [3].

За свідченням В. Вериги, аналогічна ситуація складається із повоєнною радянською пресою. На думку історика, відсутність згадок про дивізію була зумовлена тим, щоб не інформувати українське населення про українську формацію по той бік фронту, якщо не враховувати цикл публікацій сатиричного характеру, написаних в 1943-1944 рр. польсько-українським журналістом Ярославом Галаном, які редагувалися в Москві польською письменницею та комуністкою Вандою Василевською [3].

Єдина згадка про дивізію “Галичина”, що з’явилася на сторінках української радянської преси в часи війни, була у статті під назвою “Жовто-блакитна сволоч мобілізується” (В. Верига не надав посилання на цю статтю – І.К.), надрукована у пресовому органі Політвідділу І-го Українського фронту під назвою “За Радянську Україну”, який редагував Микола Бажан [3] - український енциклопедист, під чиею редакцією невдовзі вийде багатотомна “Українська радянська енциклопедія”.

Отже в той час коли радянська історіографія цього періоду намагалась приховувати факт існування дивізії «Галичина», про неї звітували у доповідних командири, писали в журналах бойових дій чи свідчили у своїх спогадах.

Один із старшин чехословацького корпусу Павло Бабець згадує: «перебуваючи в Чехословацькому корпусі на теренах Західної України, радянська військова влада нас інформувала про існування української дивізії “Галичина”. Але вперше про неї вони заговорили щойно після боїв під Бродами, де Дивізія понесла поважні втрати. Тоді трубили по всіх фронтових відділах, що

біля Бродів зліквідовано українську дивізію так, як зліквідовано армію ген. Паулюса під Сталінградом...» [4].

Про високу боєздатність дивізії «Галичина» згадував і радянський командир 60-ї армії Павло Курочкін: «Туманне уявлення ми мали про 14 піхотну дивізію СС «Галичина», вважаючи, що вона не сильна і складається з 2-3 батальйонів; на практиці виявилось, що це була одна із сильних дивізій, доведених до 9 тисяч» [5 с. 586].

Під час другого періоду історіографічних досліджень, що охоплює 60-80 рр. минулого століття, не дивлячись на часткову лібералізацію суспільного життя, доступність архівних матеріалів та переосмислення окремих сторінок війни зокрема, ідеологічний тон наукових праць залишився незмінним.

Лише з кінця 60-х років радянські історики починають згадувати про таке явище як колабораціонізм та дивізію «Галичина», при цьому рідко згадуючи назву останньої при описі подій під Бродами. Не обійшлося і без образливих епітетів в адресу тих, хто був причетний до створення чи належав до особового складу дивізії.

В шістдесятих роках минулого століття була опублікована низка праць на тематику Другої світової війни. Одна із найвідоміших, шеститомна праця «История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945 гг.», яка створювалась науковим колективом «Відділу історії Великої Вітчизняної війни Інституту марксизму-ленінізму» у період 1960-1965 рр.

Матеріали праці закріплені об'ємною джерельною базою, в основі якої документальна база, зібрана в державних, відомчих та місцевих архівах СРСР. Неабияку частину джерельної бази складають архівні матеріали країн соціалістичного табору, а також радянської та іноземної наукової літератури.

Про одну із вирішальних військових кампаній Львівсько-Сандомирської операції, а саме битву під Бродами в цій праці вказано наступне: «...ворожі війська робили розпачливі намагання вирватися з оточення у південно-західному напрямку. Однак кільце оточення чимраз то більше звужувалося. Незабаром ворожа група була розбита на частини і 22 липня повністю розгромлена. У

брідському "котлі" знайшли свій безславний кінець всі вісім оточених ворожих дивізій противника. В ході боїв знищено більше як 38 тисяч ворожих вояків і старшин, взято в полон 17 175 вояків, а в тому числі командира 13-го армійського корпусу генерала Гавфе і командирів дивізій генералів Лінденмана і Недвіга» [6 с. 208].

Не дивлячись на те, що радянському командуванню було відомо, що в Бродівському котлі по той бік фронту були вояки дивізії «Галичина», в «Истории Великой Отечественной войны» їх описують загальним терміном – «німецько-фашистська група», таким чином не даючи найменшої згадки про вищезгадане військове формування.

В праці вказується, що всі німецькі формування, що потрапили в оточення були знищені, проте насправді, з 11 тис. вояків дивізії «Галичина» близько 3 тис. вдалось вирватись з оточення [7, с. 97], з яких значна частина перейшла до лав Української Повстанської Армії [8, с. 138].

Явне перебільшення статистичних даних щодо боїв під Бродами зустрічається в «Історії міст та сіл Української РСР. Львівська область», виданої в 1968 році за редакцією Маланчука Валентина Юхимовича – компартійного діяча, відомого завдяки своїй славі теоретика та борця з українським націоналізмом. Посилаючись на документи районного кабінету компартії м. Броди, основну інформацію про переломні події літа 1944 року говорить наступне: «...у цьому угрупованні була розгромлена дивізія "СС-Галичина". Противник втратив тут убитими 15 тисяч солдат, а 2500 гітлерівських солдат і офіцерів взято в полон» [9, с. 125].

Чималий внесок у висвітлення подій, пов'язаних з історією дивізії зробили і колишні чекісти та співробітники радянських спецслужб. В 1970 році в Києві виходить праця під назвою «Дорогою ганьби і зради» під авторством немаловідомого чекіста, борця з українським націоналізмом та дискредитатора Української греко-католицької церкви - Сергія Даниленка-Каріна.

Сторінки його біографії заслуговують окремої наукової роботи, однак аналізуючи безпосередньо вищезгадану працю, слід відмітити, що автор вільно

цитує ряд документів конфіденційного характеру, серед яких матеріали переговорів з керівниками Української Повстанської Армії та, що важливо в рамках цього дослідження, митрополитом Андрієм Шептицьким. Окрім цього, в праці є посилання на матеріали переговорів німецької окупаційної влади з керівництвом ОУН-УПА.

Перебуваючи на заслуженому відпочинку, Сергій Даниленко у своїх працях ділився досвідом роботи в такій структурі, як Рада у справах релігійних культів СРСР, діяльність якої трагічно вплинула на греко-католицьку церкву в радянські часи. В анотації говориться: «книга про злочинну діяльність уніатської церкви — замаскованого і підступного аванпосту католицизму на Сході, звинувачувальний акт проти українського буржуазного націоналізму. Тут все достовірне: і факти, і прізвища» [10, с. 2].

Значна частина змісту праці направлена на дискредитацію митрополита Шептицького, якого в українській історії знають не лише як предстоятеля Української греко-католицької церкви, але й як великого мецената та захисника прав українського населення.

Про створення дивізії та ролі в цьому Шептицького автор пише наступне: «Уніатська церква не тільки благословила націоналістів на черговий злочин проти українського народу, а й за наказом свого глави взяла найактивнішу участь у створенні "боєздатного українського війська". Насправді ж навіть серед покидьків суспільства до цього війська провадився примусовий набір. Разом із мобілізованими поліцаями і запродавцями з Прибалтики їх ледве вистачило на одну, і то недоукомплектовану дивізію СС «Галичина» [10, с. 231].

Схожий закид Шептицькому, як одному із організаторів створення дивізії можна знайти й у «Радянська енциклопедія історії України» (1969-1972). Тут про Шептицького пишуть наступне: «Під час Великої вітчизняної війни активно співробітничав з німецько-фашистськими окупантами, допомагав грабувати багатства України, вивозити тисячі людей в неволю був одним з організаторів дивізії «СС-Галичина» [11, с. 399].

Митрополит Андрій Шептицький дійсно пов'язаний з організацією дивізії «Галичина», проте в рамках даного питання варто згадати й тезу про те, що митрополит не висловлював офіційної підтримки створення дивізії «Галичина», а лише погодився відправити священників-капеланів для духовної обслуги вояків. Доказом цьому може бути опублікований лист М. Демковича-Добрянського, що був членом Українського Центрального Комітету [12].

Завершуючи свою працю, С. Даниленко зазначає, що дивізія «Галичина» була розгромлена під Бродами, проте тут вже вказується думка про те, що деяким воякам вдалося вийти з оточення: «врятувалася лише незначна купка фашистських яничар-стрільців і офіцерів дивізії, які, опинившись тепер під крилом американської та англійської розвідок, намагаються видати своє запроданство гітлерівським убивцям за «визвольні акції українського народу» [10, с. 233].

В 1973 році публікується праця під назвою «Свастика на сутанах», автором якої був колишній співробітник КГБ Євстафій Гальський, більш відомий під псевдонімом Клим Дмитрук. Як і в праці С. Даниленка, в змісті цієї йдеться про «найбільший гріх» греко-католицької ієрархії на чолі з її митрополитом, а саме прихильне ставлення до створення дивізії. Окрім цього, автор наголошує на факті примусового набору до дивізії «Галичини» і що окрім «націоналістів» туди ніхто не наважувався вступати: «незважаючи на всі зусилля душпастирів вербування добровольців затягується...на 5 липня за офіційним звітом Військової Управи зголосилося лише кількасот «колабораціоналістів» [13, с. 201].

До тридцятої річниці битви під Бродами, в 1974 році у Львові було опубліковано збірник статей та споминів радянських військових. Серед них, особливу увагу привертає короткий нарис історії дивізії під назвою «Позорное предательство, бесславный конец», автором якої був кандидат історичних наук Володимир Сульженко.

Використовуючи образливі епітети, В. Сульженко наголошує на тому, що дивізія «Галичина» являла собою злочинне формування, куди окрім «поліцаїв,

оунівців, куркульських синків, уніатських годованців, головорізів, убивць і гвалтівників, бандитів із батальйону — «Нахтігаль», випущених з тюрем злочинних елементів» вступала молодь, яку за допомогою «насилля, шантажу, залякування, обману, підкупу» змушували воювати проти Червоної Армії [14, с. 210].

В нарисі вказано, що кінцем для дивізії стало Бродівське оточення, не згадуючи при цьому переформування «Галичини» та подальших бойових дій з партизанськими загонами на території Центральної Європи [15, с. 17-22] та потрапляння в англо-американський полон [15, с. 22].

Насамкінець, в аналізованій праці окремі позиції не підтверджуються посиланнями на джерела, автор по більшій мірі висловлює власну думку, що говорить про невідповідність роботи засадам наукового дослідження.

В монографії Володимира Масловського «Жовто-блакитна мафія» (1975) повторюються аналогічні твердження, які були і у вищезгаданих працях радянських авторів. В. Масловський також наголошує на факті на примусового набору до дивізії, який, на думку історика, не дав результатів, тому «Галичину» довелось доукомплектовувати кримінальними елементами: «Як не рекламували місію націоналізму оунівці та уніатські священики, здійснити задум було не легко. Добровольців не було. Тільки погрози та насильна мобілізація дали незначний результат. Дивізію СС "Галичина" довелося доукомплектувати карними злочинцями та поліцаями» [16, с. 55].

Про роль Шептицького історик пише наступне: «...незамаскована профашистська пропаганда, організаційна діяльність у створенні дивізії «Галичина» [16, с. 69]. Вище процитовані тези радянський історик не підтвердив посиланнями на джерела.

Радянська історіографія довгий час намагалася замовчувати факт існування дивізії, оскільки діяльність останньої повністю оцінювалась як типовий прояв колабораціонізму. Перевага ідеологічних факторів в радянській історичній науці особливо негативно відобразилась на якості досліджень таких складних питань як колабораціонізм в роки Другої світової війни.

Найбільш вираженим продовжувачем радянських інтерпретацій щодо історії створення та діяльності дивізії «Галичина» можна вважати наукову думку окремих російських істориків, як наступний історіографічний етап.

1.2. Поляризація думок в контексті оцінки діяльності дивізії «Галичина» у працях російських істориків

З розпадом Радянського Союзу фактично розпочинається новий історіографічний етап, який по більшій мірі, який в основному був позбавлений радянських ідеологічних штампів та своєрідного «табу» на окремі сторінки історії Другої світової війни.

З'явилась можливість працювати з документами, недоступних за радянських часів, архівними фондами, поступово налагоджувались зв'язки з іноземними та діаспорними дослідниками. Російські історики, відкинувши старі політично-ідеологічні догми, озброївшись науковими методами, розпочали дослідження питання колабораціонізму у всіх його проявах в часи Другої світової війни. Проте остаточно відійти від неупередженості, відвертої пропаганди та перекручувань дійсності у своїх дослідженнях вдалось далеко не всім.

Виходячи з цього, слід виділити наступний історіографічний етап у вже російській історіографії, що охоплює початок 90-х років та сучасність.

Аналізуючи праці російських істориків, можна простежити багатовекторність історичних думок, наявну фрагментарність та полемічну загостреність. В той час коли в світ виходили праці одних істориків, праці яких можна вважати об'єктивними, по більшій мірі неупередженими та з якісною джерельною базою, видавалися й праці, які були написані в традиціях радянської історіографії, що висвітлювали прямо чи опосередковано явище колабораціонізму.

Далеко не новим та не очевидним є той факт, що феномен колабораціонізму у Другій світовій війні серед громадян СРСР, явища, події та

персоналії, котрі пов'язані з цим, вже давно стали предметом спеціального наукового аналізу не лише в російській історіографії.

Політизація історичної пам'яті про Другу світову війну є одним із характерних явищ в рамках висвітлення проблеми колабораціонізму, та власне історії дивізії «Галичина». Про це в своїй праці зазначає Сергій Дроб'язко, котрий наголошував на тому, що підхід до висвітлення проблеми колабораціонізму в країнах колишнього СРСР залежить від внутрішньополітичної ситуації в країні [17, с. 13]. Цей пережиток доби радянської історіографії у свою чергу негативно впливає на неупередженість та об'єктивність досліджень.

З середини 90-х рр. в рамках висвітлення проблеми колабораціонізму з'являються перші наукові праці, зміст яких дійсно можна охарактеризувати як переосмислення фактів, висвітлення нових інтерпретацій, невідомих радянській історичній науці. З поміж цих праць варто виділити публікації істориків Сергія Кудряшова та Михайла Семиряги.

Статті вищезгаданих авторів мають посилання на архівні матеріали та праці зарубіжних істориків. Головна теза цих публікацій зводиться до того, що явище колабораціонізму серед радянських громадян розглядається не як зрада, а як складний феномен, котрий у своїй основі має соціально-політичні мотиви, які у свою чергу мають власні передумови та причини.

У фундаментальній праці російського воєнного історика Михайла Семиряги «Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы в Второй мировой войны» приводяться основні інтерпретації щодо природи виникнення явища колабораціонізму, основних передумов та особливостей прояву. В даній праці, окрім тези про типовість та масовість феномену співпраці з німецькою окупаційною адміністрацією в роки Другої світової [18, с. 463], М. Семиряга в контексті співпраці українців з окупаційною владою наводить тезу про виражений антибільшовицький настрій, що склався внаслідок подій минулого. Український народ, зазначає історик, на собі відчув роки жахливої

сталінської диктатури: насильницька колективізація, розкуркулювання, масовий голод та репресії [18, с. 104].

Щодо створення та діяльності дивізії «Галичина» воєнний історик пише, що це військове формування мало на меті боротьбу з більшовизмом, котре на фінальному етапі війни, перебуваючи вже у складі УНА, повинне було стати серйозним аргументом у вирішенні українського питання. Проте ключової ролі у визволенні українського народу ця дивізія не відіграла, оскільки нічим не відрізнялась від типових «добровольчих легіонів» та брала участь у придушенні визвольної боротьби інших народів Європи [18, с. 493].

Питання участі дивізії в придушенні партизанської діяльності в Центральній Європі до сих пір залишається дискусійним, на чому також акцентує увагу й сам історик [18, с. 491].

Вищезгаданий російський історик Сергій Дроб'язко зазначає, що факту співпраці з окупаційною владою, яка так чи інакше носить деструктивний характер, цілком достатньо, щоб позбавити права на історичну реабілітацію колабораціоністів, не дивлячись на їхні наміри чи лозунги [19, с. 10]. У своїй монографії «Под знаменами врага. Антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил» (2004) автор висвітлює основні інтерпретації щодо причин виникнення антирадянських військових формувань та їх внесок у військові зусилля нацистської Німеччини, масштабів діяльності радянських громадян з німецькою окупаційною владою. Матеріал підкріплений посиланнями архівні документи, праці російських та іноземних істориків.

Історію формування та бойової діяльності на східних фронтах Другої світової С. Дроб'язко висвітлює посилаючись на працю американського журналіста Девіда Літтлджона та українського політичного діяча Миколу Капустянського.

Однак слід зауважити, що Девід Літтлджон був більш відомий як журналіст, мистецтвознавець та критик, але не як воєнний історик [20]. Окремі його праці також зазнавали критики з боку інших істориків [21, с. 28].

Повертаючись до висвітлення подієвої історії дивізії у праці С. Дроб'язка, слід звернути увагу на деякі невеликі неточності. Наприклад, він вказує, що дивізія проходила навчання у таборі «Дебіца» [19, с. 280], хоча насправді це був навчальний полігон СС «Гайделягер» (нім. «SS- Truppenubungsplatz Heidelager») [15, с. 11], який був розміщений неподалік сучасного польського містечка Дембиця.

У своїй праці автор, позбувшись ідеологічних штампів, використав широкий спектр монографій, мемуарів, публікацій західних, радянських та пострадянських дослідників. В книзі наявні посилання на архівні документи.

Проте серед праць російської історіографії є ті, автори яких, замість об'єктивних наукових підходів та неупередженості в контексті вивчення проблеми колабораціонізму, керувались типовими наративами радянської історіографії та навмисно перекручували окремі факти історичних подій.

Праця російського історика Сергія Чуєва «Украинский легион» (2006) насичена посиланням на об'ємний масив матеріалів органів Держбезпеки СРСР, серед яких наявні документи німецьких спецслужб та окупаційної адміністрації а також фрагменти спогадів учасників тих подій та фотоматеріали. У висвітленні подієвої історії дивізії, автор посилався на мемуари колишніх вояків дивізії: Романа Лазурка, Василя Вериги, Євгена Побігушого та інших. Зустрічаються посилання на праці української та польської історіографії.

Проте занадто політизований тон передмови, відсутність поваги до історичної пам'яті чужого для самого історика народу, використання образливих епітетів по відношенню до відомих постатей історії України створюють сприятливі умови для сумнівів в неупередженості [22, с. 5].

Історик також вказує на причетність частини дивізії «Галичина» до каральної операції по знищенню села Гута Пеняцька, в якому незадовго до жахливих подій дислокувалися польські та радянські партизанські загони [22, с. 172].

Безумовно трагедія знищення Гути Пеняцької і по сьогоднішній день є одним із найбільш болючих питань спільних сторінок історії українського та польського народу.

В той же час, з появою нових праць, розсекреченням та виявленням нових документальних свідчень, котрі проявляють нові відомості про ті жахливі події 1944 року, питання участі частини дивізії «Галичина» в знищенні цього населеного пункту, в якому переважало польське населення, і по сьогоднішній день являється найбільш дискусійним.

Разом з тим, в польській історіографії вже не один рік трактується теза про винищення польського населення Гути Пеняцької окремою частиною дивізії «Галичина», та носить обвинувачуваний характер. Ця теза неодноразово повторюється і в російській історіографії.

На думку львівського дослідника Андрія Боляновського, в кінці лютого 1944 року в районі цього населеного пункту діяв третій батальйон 4-го полку галицьких добровольців, який у свою чергу не підпорядковувався ні військам СС, ні дивізії [23, с. 28].

Твердження дослідника про те, що дивізія «Галичина» не має відношення до кривавих подій в Гуті Пеняцькій аргументовано підкріплюється архівними документами, серед яких свідчення учасників бойового наступу (автор посилається на ЦДАВО України. – Ф. 3971. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 43) та оригінальне повідомлення міністра польського еміграційного уряду В. Баначека: «24 лютого 1944 р. підрозділ німецької таємної польової поліції пройшов поблизу Гути Пеняцької, і місцеве населення, вважаючи, що це український загін, почало обстрілювати підрозділ. Як результат, було вбито 6-8 німців. 27 лютого каральний підрозділ таємної польової поліції увірвався до Гути Пеняцької і повністю знищив село й приблизно 500 осіб були вбиті» [24, с. 24] (посилання А. Боляновського – І.К.).

Паралельно з цим, існують архівні документи, котрі навпаки засвідчують причетність вояків дивізії «Галичина» до подій в Гуті Пеняцькій. Так у витягу із

агентурної справи НКДБ УРСР «Звірі» про події в Гуті Пеняцькій вміщено свідчення жителів села та учасників бойового наступу [25, с. 976-981].

Дане питання притаманне для польської історіографії в контексті висвітлення історії дивізії «Галичина», а отже більш детально про особливості висвітлення позиції щодо причетності дивізії «Галичина» до вбивств цивільного населення на околицях Гуті Пеняцької в лютому 1944 року в історіописанні мовитиметься дещо пізніше.

В 2010 році із серії «Враги и союзники» побачила світ праця Бегляра Наврузова «14-гренадерская дивизия СС Галиция», яку сам автор оцінює як неупереджену та об'єктивну: «перша спроба детально показати російському читачеві історію дивізії та її зв'язки з різноманітними українськими націоналістичними організаціями», позбавившись при цьому «пліток, вигадувальних та штампів радянської пропаганди» [26, с. 3].

Головною проблемою дослідження історії дивізії в рамках російської історіографії, на думку автора, є відсутність об'єктивної російськомовної джерельної бази та суб'єктивність західних джерел, котра зумовлена власне тогочасними політичними умовами протистояння США та СРСР, в яких писались мемуарні матеріали колишніх учасників дивізії [26, с. 15].

Праця розкриває питання причини виникнення, бойового шляху, структури та кількісного складу дивізії «Галичина» на основі аналізу доступної літератури та спогадів. Джерельна база доволі таки обмежена, часто прослідковуються необґрунтовані авторські судження [26, с. 206]. Як висновок, автор зазначає, що колабораціонізм в Україні в роки Другої світової війни мав два мотиви: надію на створення української держави в найближчий час та укріплення національних кадрів в німецькій адміністрації [26, с. 314].

Російський історик вказує, що «дивізія перебувала у складі військ СС, які являлись невід'ємною частиною збройних сил Третього Рейху, вони не боролись проти «ефемерного більшовизму», а придушували повстання народів, які хотіли звільнитися від окупантів. Кінцеву позицію автора щодо оцінки діяльності дивізії «Галичина» можна побачити в наступних словах: «нельзя быть борцом за

свободу своей родины в рядах чужой армии. Для миллионов украинцев РККА была своей армией, для тысяч украинцев УПА была своей армией» [26, с. 318].

Дещо пізніше виходили публікації та статті, яким притаманне переведення історії дивізії на площину відвертої політизації та викривлення окремих фактів [27, с. 80-100].

З розпадом Радянського Союзу, дослідники з країн пострадянського простору мали можливість досліджувати маловивчені питання сторінок Другої світової війни. В історичній науці відбувалось переосмислення окремих подій та явищ. Помітно зросла і зацікавленість питанням колабораціонізму в роки війни, видавались статті та публікації, автори яких намагались поглянути на вищезгадане явище та його приклади з об'єктивної точки зору: пояснити передумови та причини колабораціонізму, його природу та сутність.

Проте згодом, політизація складного питання колабораціонізму в роки Другої світової стало тенденційним в російській історичній науці за останні два десятиліття. Разом з тим, перенесення окремих дискусійних сторінок Другої світової війни, особливо історії дивізії «Галичина» та подібних військових формувань з наукових праць, монографій на площину журналістських публікацій в інтернет-виданнях, експертних думок, навколо яких ніколи не вщухає полеміка стало типовим явищем, котре притаманне не лише для російської історіографії. Особливе місце у вирі дискусій відведено фальсифікації та пропаганді на основі яких, як правило, формується суспільна думка та ставлення до тих чи інших подій та явищ минулого.

1.3. Дивізія «Галичина» в українській історіографії

Розпад Радянського Союзу для української історичної думки ознаменував початок нового історіографічного етапу. Поряд з умовами становлення української державності відбувається і процес відновлення історичної пам'яті, пошуку концепцій, теорій та інтерпретацій. Цілком впевнено можна говорити, що в 90-х рр. минулого століття фактично відбувалось зародження української історіографії пострадянського періоду.

Формування нової пострадянської історіографічної думки в рамках висвітлення сторінок Другої світової війни, пов'язують з кризою в історіографічному сегменті, серед ознак якої виділяється: 1) криза як перехідний етап від однієї парадигми до іншої; 2) криза зростання, коли історична наука чи її окремі напрями перебувають на стадії становлення, пошуку теорій, концепцій, методів, понять [28, с. 77], через які українська історична думка на етапі свого становлення вимушена була пройти [29, с. 15].

На думку дослідника історії України періоду Другої світової війни О. Лисенка, звільнення від ідеологічного якоря не принесло очікуваного полегшення. Оскільки перед українською історичною думкою поставала проблема досягнення раніше невідомих та недоступних наукових горизонтів, що в свою чергу було пов'язано з необхідністю пошуку нової світоглядної та дослідницької парадигми. А в умовах тривалої ізоляції від здобутків зарубіжних істориків, зорієнтуватися та освоїтися на напрацюваннях останніх виявилось нелегко [29, с. 16].

В загальних рамках історіографії Другої світової війни, одним із варіантів виходу, історики вбачали в «націоналізації» історії, яка в свою чергу була типовим явищем в історіографії, а саме реакцією на утиски, фальсифікації та нав'язування догм радянської історіографії. Певною мірою це вплинуло на формування «розриву» з історіографічними традиціями та відчуженням від світової науки [29, с. 16].

Неабиякий вплив на кризовість в історіографічному сегменті мав соціально-політичний фактор. «Заповнення білих плям» української історії, а саме історію націоналістичного та антикомуністичного руху в роки Другої світової війни (УПА, Дивізія СС «Галичина») спровокувало суспільно-політичні суперечки у пострадянський період. Вони загрожували підірвати політичний консенсус, котрий склався між різними частинами української правлячої еліти та суспільства – посткомуністами та національними демократами. Сюди ж і додається тогочасна політика, а саме застосування радянського образу «Великої вітчизняної війни» [30, с. 55].

Одним із орієнтирів щодо відновлення національних традицій української історіографії була діаспорна історична думка, зв'язки з якою поступово почали відновлюватись вже з кінця 80-х років минулого століття. В Україні перевидаються статті, монографії та мемуари, авторами яких були представники української діаспори.

Проте в контексті української історіографії варто згадати перевидану у Львові монографію українського історика Володимира Косика «Україна і Німеччина у Другій світовій війні». Автор плідно попрацював з джерельною базою, про що свідчать чисельні посилання на документи німецьких архівних фондів.

Проаналізувавши доволі широку джерельну базу, історик дійшов висновку, що питання створення української дивізії піднімали відділення Українського національного об'єднання в Німеччині в 1941 році задля спільної боротьби проти більшовизмом, «за свободу Батьківщини і за культуру і добробут Європи» [31, с. 123]. Окрім цього, в праці документально аргументовано тезу про примусовий характер набору до дивізії [31, с. 358 - 359] та вороже ставлення до формування останньої з боку ОУН (б) [31, с. 359 - 360].

Враховуючи ці факти, В. Косик зазначає, що дивізія «Галичина» була проєктом німецького командування, що спрямований лише на задоволення стратегічних цілей Рейху, про що свідчить вилучення політичного елементу, німецька мова командування та вербування виключно «галицьких добровольців». Дивізія була шкідливим для української національної справи, чим пізніше вирішила скористатись радянська пропаганда, висвітлюючи український національний рух виключно як вектор німецької політики в роки Другої світової [31, с. 359].

Піонером у висвітленні дискусійних питань історіографії України в Другій світовій війні в пострадянський період української історичної думки можна вважати публікації та праці спеціаліста з історії України періоду Другої світової війни Михайла Коваля, творчий здобуток якого нараховує близько 400 праць. Нові підходи у висвітленні історії України в роки Другої світової війни були

вміщені у працях, котрі видавались в другій половині 90-х рр. і фактично на довгий час стали невід'ємною та базисною частиною української історіографії про Другу світову війну.

На думку історика, до безпосередніх причин утворення українських військових формувань, котрі воювали на боці Німеччини у роки Другої світової війни відносяться розрахунки тогочасного українського політикуму і значної кількості українського суспільства про подальшу можливість перетворення цих формацій у повноцінну українську національну армію. Дивізія повинна була стати ядром майбутніх, українських збройних сил, котрі повинні стати гарантом державотворчого процесу та відновлення історичного права українського народу на власну державу. І як довів хід подій, ці намагання виявилися вкрай ілюзорними та утопічними [32, с. 88 - 89]. Подібна теза зустрічається також у працях інших дослідників [33, с. 442 – 460; 34 с. 15].

Про дивізію, як типове явище добровільного колабораціонізму зазначав у своїй праці Я. Грицак. Автор аргументовано критикує сподівання організаторів дивізії «Галичина», котрі вважали, що поразка Німеччині у Другій світовій війні буде зіграна за сценарієм Першої світової війни, коли січові стрільці після розпаду Австро-Угорської монархії стали основою створення Української армії. Прорахунок українських діячів 30-40-х рр. проявлявся в недооцінці реалій Другої світової війни [35, с. 251].

На думку Ю. Сливки, не дивлячись на благородні наміри галицької молоді, створення дивізії «Галичина» не вплинуло позитивно на боротьбу за реалізацію національної ідеї, а лише навпаки призвело до непоправних людських жертв та в майбутньому дало привід для компрометації державницької ідеї в цілому [36, с. 24].

У вирі триваючої в історичній науці полеміки про участь українців у збройних формуваннях нацистської Німеччини в роки Другої світової війни не можна залишити поза увагою монографію львівського історика Андрія Боляновського «Дивізія «Галичина» Історія» (2000). Праця є першим ґрунтовним

дослідженням історії дивізії у вітчизняній історіографії в якій висвітлено усі етапи її формування та бойового шляху.

На думку історика, при оцінці факту існування даного військового формування варто відокремлювати саму концепцію створення галицької дивізії, щодо якої можуть бути як позитивні, так і негативні думки, починаючи від дій українських ініціаторів та закінчуючи метою самих добровольців, які так чи інакше записувались в ряди дивізії виключно з національних міркувань.

Оцінюючи роль дивізії у контексті українського національно-визвольного руху, історик наголошує на її не як на бойовій, а як морально-політичній цінності, акцентуючи увагу на тому, що галицька дивізія була носієм ідеї національного визволення України, оскільки дивізійники сповідували свої військово-політичні ідеали та керувались ідеалістичними засадами, романтизмом і традиціями визвольної боротьби 1917-1920 рр. Проблема ґрунтується лише на обраному шляху досягнення української державності [37, с. 394 - 395].

Дослідник вважає, що до дивізії записувались переважно на добровільній основі, при цьому применшуючи агітаційну роль УЦК: «позаяк вони і без того були готові взяти в руки німецьку зброю з надією створити власну національну армію та вибороти Україні державну незалежність» [37, с. 67]. Більшість охочих, що не потрапили в ряди дивізії зумовлено об'єктивними причинами [37, с. 92].

Проте оцінюючи тогочасні воєнні реалії, подана автором версія особливостей набору до дивізії викликає сумніви та містить дещо ідеологізований характер, котрий уособлює тенденції національного наративу. Не дивлячись на значну джерельну базу, думка автора про особливості набору до «Галичини» суперечить тезі про примусовий набір до дивізії, хоча обидві версії мають документально підкріплену джерельну базу.

У 2002 році, з нагоди 50-річчя створення Братства колишніх вояків 1-ої УД УНА відбулась наукова конференція, яка показала тогочасний стан вивчення історії дивізії та відобразила характерні тенденції української історичної думки останнього десятиріччя ХХ [38].

Неабиякий інтерес викликають праці, що були написані очевидцями всіх тих подій, насамперед самими вояками галицької дивізії, котрі пройшли вишкіл, бойове дії та англо-американський полон, і опинившись в США, Великобританії чи Канаді, останні розпочали активну діяльність, спрямовану в першу чергу на захист від звинувачень в колабораціонізмі. Результатом цієї діяльності стали монографії, мемуари, періодичні видання та статті.

Проте непоодинокими були випадки коли після Бродівського оточення, доля вояків дивізії «Галичина» склалась зовсім по іншому. Яскравим прикладом є біографія колишнього дивізійника Володимира Малкоша [39], автора нариса «Українська дивізія «Галичина» в світлі «легіонові» політики XX сторіччя» (2007), в якій висвітлюється подієва історія формування та бойового шляху «Галичини» та вкотре наголошується на тому, що дивізія боролась за українську державність [15, с. 26]. Автор критикує сучасних українських істориків, насамперед С. Кульчицького, в необ'єктивності висвітлення історії дивізії, наголошуючи на селективності вивчення проблеми [15, с. 25].

В праці виявлено деякі неточності. Наприклад автор зазначає, що член Військової Управи Альфред Бізанц, був страчений польськими комуністами [15, с. 10], хоча одні дослідники говорять, що останній був розстріляний за саботаж робіт в Володимирській тюрмі в 1951 р. [26, с. 26], інші також вказують, що А. Бізанц був розстріляний, проте вже за вироком суду в Потьмі [40].

Посилаючись на твердження Л. Шанковського зазначається, що провід ОУН (б) був лише проти політичної концепції створення дивізії, проте не виступав проти набору добровольців до «Галичини» [15, с. 11].

Як відомо, Крайовий провід ОУН (б) проводив жорстку та активну агітаційну політику, що певною мірою могло вплинути на набір до дивізії. Проте знову ж таки, повертаючись до тих реалій, цей вплив був не таким значним. І як виявилось, акт «засудження» створення дивізії скоріше був політичним ходом фракції ОУН (б), оскільки останні використовували дивізію як основу для вишколу кадрів Української Повстанської Армії.

Посилаючись на праці діаспорної історіографії, Провід Організації українських націоналістів таємно відсилав своїх членів до дивізії «Галичина» з метою підвищення рівня військової підготовки перших [41, с. 19]. Отримавши належний вишкіл, чимало з них поповнили старшинські кадри УПА після поразки під Бродами, а решта проводили активну пропаганду серед дивізійників [42, с. 131].

В окремій статті «Степан Бандера та дивізія «Галичина», котра була опублікована в часописі «Галичина», В. Малкош зазначає, що хід несприйняття дивізії з боку фракції ОУН (Б) був зумовлений відкиданням нацистською політикою питання української державності [43, с. 371].

У статті І. Пилипіва та Р. Делятинського розкрито питання позиції духовенства Української греко-католицької церкви щодо дивізії (далі УГКЦ) «Галичина». Автори статті дійшли висновку, що ієрархія та значна частина духовенства вважали неприйнятними збройні методи досягнення національного ідеалу, а саме створення держави [44, с. 374], хоча в ставленні до дивізії «Галичина» переважали політичні розрахунки. щодо можливості формування останньої в ролі основи української національної армії, яка в умовах завершення війни сприятиме відновленню суспільного порядку та української державності [44, с. 377], про що свідчить існування самого інституту капеланства в дивізії [44, с. 384].

Розглядаючи питання ставлення духовенства УГКЦ до дивізії варто звернути увагу на статтю доктора історичних наук Я. Стоцького «Духовна опіка в українській дивізії «Галичина» (2010). На основі об'ємної бібліографічної бази та архівних матеріалів історик показав роль інституту капеланства для підтримки духовності вояків «Галичини» у вирішальних подіях історії дивізії: формування, вишколу, бойових діях під Бродами, у процесі відновлення та перебування у таборах для військовополонених [45].

Велику цінність в дослідженні історії формування та бойового шляху дивізії мають фотодокументи. У 2009 році у Львові було опубліковано альбом

«Українська дивізія «Галичина», котрий є першим виданням в Україні, що висвітлює історію дивізії «Галичина» крізь призму світлин [46].

Українська історіографія дивізії «Галичина» сучасного періоду поповнювалась низкою статей та монографій, присвячених окремим аспектам історії даного військового формування. В окремому розділі монографії історика К. Курилишина висвітлено історію формування дивізії «Галичина» крізь тогочасні часописи, газети та окремі видання, в котрих містилися інформація про роботу набірних та військово-лікарських комісій, виїзд на вишкіл, надання соціальної допомоги родинам добровольців та заклики до вступу в дивізію [47].

Про нагороди вояків дивізії, пам'ятні відзнаки Братства дивізійників окреслені в статті В. Манзуренка [48, с. 99 - 119], детально описали особливості відзнак та уніформ вояків дивізії «Галичина» у своїй статті С. Музичук та А. Жукевич [49, с. 84 - 98].

Значної уваги в контексті висвітлення проблемних питань історії дивізії заслуговує ряд публікацій та монографій сучасного історика Романа Пономаренка. В одній із перших праць автора досліджено досвід вояків дивізії у складі групи «Байєрсдорфа», котра брала участь у бойових діях проти «Першої української партизанської дивізії ім. С.А. Ковпака», яку очолював П. Вершигора.

Опираючись на спогади останнього, а також матеріали спогадів колишніх учасників дивізії, історик акцентує увагу на активній співпраці радянських та польських партизанських осередків [50, с. 54].

Аналізуючи вищезгадану працю автора, варто звернути на критичний підхід до аналізу свідчень очевидців тих подій. Р. Пономаренко зауважує на хибності твердження штурмбанфюрера СС В.Д. Гайке про те, що група не зовсім вдало виконала своє бойове завдання [50, с. 129]. Те, що партизанські загони Вершигори, хоча і з втратами, але зуміли прорватися з оточення, свідчить, радше, про добру боєздатність радянських партизанів, ніж про погане керівництво операцією з боку німецького командування. Головне завдання операції — витіснити радянські партизанські загони з території Генерал-Губернаторства було виконано [50, с. 130].

В ілюстрованій монографії «Галицькі добровольчі полки. 1943-1944» (2018) Р. Пономаренко вперше в сучасній українській історіографії висвітлив малодосліджену історію галицьких добровольчих полків СС №4-8, котрі були створені майже водночас з дивізією «Галичина».

Однією із особливостей цих формувань, на думку автора, є те, що ці полки не характеризувались як поліцейський підрозділ. Галицькі полки стали єдиними інонаціональними підрозділами в військах СС та поліції, до того ж маючи офіційний префікс "СС" в своїй назві без жодної згадки про поліцію. Більше подібних випадків не було зафіксовано. При формуванні інших іноземних підрозділів під керівництвом поліції в їх назві завжди вказувалось, що то є поліцейська частина [51].

У статті «Вишкіл капеланів дивізії війська СС «Галичина» в Зеннгаймі та їх служба у дивізії (1943-1945)» (2018) Р. Пономаренко охарактеризував передісторію та мотиви започаткування капеланської служби в 14-й добровольчій дивізії військ СС «Галичина» в роки Другої світової війни, проаналізував військову підготовку капеланського корпусу дивізії, висвітлив статус українських капеланів у військах СС та визначив їх кількість. Окрему увагу приділено аналізу результатів діяльності та ролі інституту капеланства в дивізії [52, с. 35 - 42].

Слід також відзначити окремі публікації вищезгаданого автора, котрі висвітлюють окремі полемічні питання історії дивізії «Галичина», як от роздуми про політичну роль дивізії в контексті боротьби за українську державність [53], висвітлення та розвінчування типових фальсифікацій та звинувачень польської історіографії: участь дивізії в знищенні польських сіл, придушенні Варшавського повстання, скоєнні воєнних злочинів у Словаччині та Словенії. Однією із проблем в рамках дослідження дискусійних питань історії дивізії, на думку автора, являється недостовірність джерельної бази та свідчень, зокрема звітів польської Армії Крайової, УПА, радянських партизанів [54].

В 2021 році було видано працю Р. Пономаренка «Українські юнкершафти», в якій було висвітлено аспекти підготовки українських

офіцерських кадрів для дивізії «Галичина» в юнкерських школах СС на основі аналізу широкої джерельної бази та літератури [55].

Науковий доробок Романа Пономаренка являється фундаментальним у висвітленні проблемних питань історії формування та бойового шляху дивізії «Галичина» у сучасній українській історіографії.

Оцінюючи внесок української історіографії в рамках висвітлення оцінки діяльності дивізії варто зазначити, що для праць характерним є використання об'ємної джерельної бази, серед яких спогади колишніх дивізійників та розсекречені архівні документи. Особливістю є також висвітлення не тільки окремих аспектів історії дивізії, але й позиції щодо контраверсійних питань, що в свою чергу стає причиною для історіографічних дискусій.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА» В ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ ТА ДІАСПОРНИХ ДОСЛІДНИКІВ

2.1. Дивізія «Галичина» в працях діаспорних, американських та канадських дослідників

Українська еміграція – унікальне явище вітчизняної історії ХХ ст., як за своєю чисельністю, так і за масштабами суспільно-політичної діяльності. В умовах, коли український народ був позбавлений права мати власну державність, саме діаспора взяла на себе місію продовжувати суспільно-політичне та культурно-освітнє життя поневоленої нації [56, с. 310].

Еміграційна історіографія є неабияким джерелом у висвітленні сторінок дивізії, оскільки до останньої входять праці колишніх дивізійників. Сюди ж варто віднести спогади колишніх учасників дивізії та праці істориків української діаспори.

Діяльність окремих істориків, студій, видавництва періодики було направлено на висвітлення деталей бойових дій, фактологічні обставити створення та діяльності дивізії «Галичина». Варто зазначити, що така робота мотивувалась тогочасними нападками з боку преси, деяких західних істориків та радянської історіографії, котрі звинувачували колишніх вояків у зрадництві та воєнних злочинах. Виходячи з цього, перед діаспорною історичною думкою в контексті даного питання фактично стояло завдання спростувати ті невинуваті закиди та звинувачення.

Створене у 1950 році у Мюнхені Братство колишніх вояків Першої Української дивізії Української національної армії (далі І УД УНА) ставило собі за мету консолідувати колишніх вояків дивізії та вжити заходів щодо протистояння безпідставних упереджень та звинувачень. За сприяння українських діаспорних організацій Братство колишніх вояків І УД УНА отримало можливість перебувати на території Канади, де останні активно

розпочали видавничу діяльність. З кінця 50-х – на початку 60-х рр. минулого століття розпочалося видавництво журналу «Вісті Комбатанта», в якому публікувались спогади дивізійників, статті про оцінку тогочасної політичної ситуації, гуморески [57].

За сприяння Братства І УД УНА, 1954 року в Мюнхені було опубліковано статтю ініціатора створення дивізії «Галичина» Володимира Кубійовича під назвою «Початки української дивізії «Галичина», у якій автор ділиться власними роздумами щодо оцінки українського інтересу по створенню збройної формації в рамках німецьких збройних сил, якою і була дивізія «Галичина» [58, с. 14 - 19].

У 1953 році в еміграції було видано перший нарис історії дивізії «Галичина» для видання «Історія українського війська», автором якого був український військовий і політичний діяч, член ОУН (м) Микола Капустянський. Автор детально розглядає історію дивізії від моменту формування до перебування колишніх вояків у таборах для військовополонених [59, с. 604 - 634].

У 1956 році було опубліковано англomовну статтю колишнього вояка дивізії «Галичина» Василя Дмитришина під назвою “The Nazis and the SS Division ‘Galicia’”, у якій автор висвітлив основні передумови створення дивізії та охарактеризував намагання німецької окупаційної адміністрації у формуванні першої [60, с. 1 - 10].

Говорячи про джерельну базу, колосальний пласт якої охоплює праці, видані в діаспорі, варто віднести спогади колишніх учасників дивізії «Галичина», в більшості видані за сприяння Братства колишніх вояків І УД УНА.

У 1970 році в Торонто було опубліковано працю напівмемуарного характеру колишнього начальника оперативного відділу штабу дивізії Вольфа-Дітріха Гайке, котра часто цитується іншими дослідниками історії дивізії, оскільки автор надав перевагу фактологічному висвітленню подій та розкриває маловідому інформацію про дивізію. Праця писалась з 1947 року та побудована на основі збережених записів у воєнному щоденнику, картографічних схем та власної пам’яті автора [7, с. 8]. Привертає увагу позиція Гайке щодо політичного

значення дивізії, котру не хотіло сприймати німецьке командування [7, с. 209 - 211].

Окремої уваги заслуговують спогади дивізійників Романа Лазурка (1971), де висвітлено події пережиті автором від вишколу в Гайделягері до перебування в таборах для військовополонених [61] та Романа Крохмалюка (1978), котрий будучи уповноваженим Військової Управи у Львівському окрузі брав участь у важливих подіях та рішеннях Військової Управи. Варто звернути увагу також і на збірку документів та світлин, що вміщені в додатку цієї книги [62, с. 187 - 305].

Не менш помітним в рамках діаспорної історіографії є діяльність історика та колишнього дивізійника Василя Вериги. У 1980 році в Торонто було видано працю «Дорогами Другої світової війни». Праця і по сьогоднішній день користується популярністю серед дослідників історії дивізії, оскільки в ній автор цілком ґрунтовно спростовує звинувачення вояків дивізії, що лунали в тогочасній канадській пресі, польській та радянській історіографіях.

Безпідставними вважає автор і звинувачення вояків дивізії у колабораціонізмі, оскільки для бездержавного українського народу ні Польща, а тим паче ні Радянський Союз не були легітимною владою [63, с. 195].

В контексті даного питання, варто виділити нові праці цього автора, котрі являють собою збірки коротких біографічних даних про колишніх дивізійників, висвітлено особливості реалізації останніх в умовах еміграції [64; 65].

У праці Тараса Гунчака «У мундирах ворога» (1993) зазначається, що проблема феномену дивізії в тому, що остання постала в часи гострого протистояння між національною надією та тодішньою суворою дійсністю [66, с. 11]. Монографія цього ж автора під назвою “On the Horns of a Dilemma: The Story of the Ukrainian Division Halychyna” (2000) може слугувати доступною для західної аудиторії працею, котра розкриває історію формування та бойового шляху дивізії, її призначення та ідею, за яку галицькі добровольці йшли до дивізії [67].

Вартий уваги науковий здобуток української дослідниці у лондонському Королівському коледжі, директорки Українського інституту в Лондоні Олеси Хромейчук. У праці “Undetermined” Ukrainians: Post-War Narratives of the Waffen SS “Galicia” Division” (2013) розкрито одне із малодосліджених питань історії дивізії – уникнення репатріації до СРСР інтернованих вояків дивізії «Галичина», котрі перебували в таборах для військовополонених [68].

Значної уваги в монографії надано впливу звинувачення у воєнних злочинах на формування наративів про дивізію у різних середовищах, зокрема і в сучасному українському суспільстві. Вищезгадані наративи, авторка досліджує крізь призму контекстів «український націоналізм», «колабораціонізм», «державотворчий процес». Щоб остаточно розібратися в природі феномену дивізії, Хромейчук наголошує на необхідності контекстуалізації минулого дивізії. Оскільки історія останньої, являє собою дещо складніше, ніж зведення її до спрощених причинно-наслідкових зв'язків. Тому історію дивізії слід сприймати в різних контекстах, в яких вона виникла та існувала [69, с. 179 - 181].

Висвітлення оцінки діяльності дивізії «Галичина» в працях дослідників діаспори представлені працями, авторами яких є як колишні дивізійники, так і історики, котрі не мають відношення до даного військового формування. Варто зазначити, що для праць, виданих в 50-х – 80-х роках характерним є обмеженість джерельної бази у формі архівних документів, яка компенсується спогадами та збереженими записами.

В той час як праці колишніх учасників дивізії ґрунтуються на тезі про те, що «Галичина» аж ніяк не була характерним проявом колабораціонізму, що в свою чергу зумовлено мотивацією спростування поширених в тогочасній пресі та літературі звинувачень в бік дивізійників, монографії українських істориків, життя яких не пов'язане з участю в дивізії базуються на висвітленні доволі складних питань, як от проблема феномену появи самої дивізії чи суспільного сприймання в сучасний період. Подібні роздуми зустрічаються у працях та публікаціях ряду дослідників зі США та Канади.

Цілком ймовірно, що активізація великої уваги до феномену дивізії «Галичина» була зумовлена розгорнутою наприкінці 70-х рр. XX ст. полемікою щодо можливої еміграції контингенту воєнних злочинців, яким вдалось скористатися квотами, наданими післявоєнними урядами країн Північної Америки. І як вже згадувалось, ця дискусія в середині 80-х рр. перейшла у фазу повноцінної кампанії з розшуку воєнних злочинців.

Окрім висвітлення хронології подій, що відбувались навколо дивізії «Галичина» у роки війни, західні дослідники (мається на увазі лише американські та канадські – І.К.) намагались осмислити причини появи такого формування та мотивацію вступу у дивізію.

Однак в умовах обмеженої джерельної бази, що зумовлена більшою мірою відсутністю доступу до радянських архівів, в західній історіографії панувала парадигма поляризованого бачення історії. Як наслідок, «чорно-біле» бачення складних подій Другої світової війни, куди безпосередньо входять і сторінки дивізії «Галичина», зумовлюють спрощене бачення історії.

Першою спробою оцінити події Другої світової війни на території України в контексті явища націоналізму в західній історіографії можна вважати працю американського історика та політолога Джона Армстронга. Опублікована у 1955 році дисертація «Український націоналізм, 1939 – 1945» була перевидана декілька разів, зокрема перекладена російською. Дивізію автор розглядає як консенсус між німецькою адміністрацією та українським національним представництвом, мотивовану подіями на фронті [70, с. 196]. Організація дивізії «Галичина» також розглядається, як засіб подавлення українського націоналізму.

На думку Дж. Армстронга, не дивлячись на вороже ставлення українських націоналістів до обох тоталітарних режимів, дивізію перші розглядали як шанс формування військової сили під німецьким покровительством, яку згодом можна буде використати для боротьби за утвердження національних інтересів, навіть якщо доведеться спрямовувати цю силу проти тих, хто фінансував її формування [70, с. 199].

Дослідження проблеми історії дивізії «Галичина» висвітлив у своїй праці “The Waffen SS: Hitler’s elite guard at War 1939-1945” (1966) американський історик австрійського походження Джордж Штайн. У своїй монографії автор зазначає, що факт організації дивізії є прикладом домінування тогочасної ситуації на фронтах над расовою ідеологією у позиції німецької адміністрації [71, с. 185].

Історик заперечує тезу про те, що дивізія «Галичина» була не що іншим як «гарматним м’ясом» та наводить позицію Гімmlера, який зазначав, що якби це і було так, то дивізійники не проходили спеціальну військову підготовку. Факт направлення 250 галицьких добровольців до навчання в юнкерській школі СС та набуття останніми офіцерського чину також доказ тому, що це була повноцінна військова формація [71, с. 186].

Схожу тезу про те, що дивізія була прикладом зміни німецької східної політики висвітлив у своїй праці Річард Ландвер, автор численних монографій з історії іноземних формувань, котрі воювали на боці Третього Рейху [72].

У комплексній праці Пітера Еббота “Ukrainian Armies 1914-55” (2004) у доступній, проте поверхневій формі висвітлено історію формування дивізії та переформування в 1-у Українську національну армію. Значної уваги автор приділив особливостям військової уніформи [73, с. 38 - 41].

Окрім висвітлення хронології подій чи окремих аспектів з історії дивізії, в західній історіографії робились спроби аналізу актуальних та складних проблем, пов’язаних з феноменом появи дивізії «Галичина» та ставлення українського суспільства до цієї військової формації. У статті канадського історика та політолога Девіда Марплза “Beyond the Pale? Conceptions and Reflections in Contemporary Ukraine about the Division Galizien” (2008) крізь призму статей в тогочасних газетних виданнях 90-х років акцентується увага на тому, що сприйняття дивізії «Галичина» є неоднозначним: одні вважають що це колаборанти та військові злочинці, інші, що це герої, котрі, як і УПА боролися за українську державність [74, с. 337 - 338].

На думку автора, поляризація сприйняття дивізії найближчим часом не зміниться, оскільки дивізія є однією із найбільш проблемних серед усіх подібних іноземних формувань [74, с. 348 - 349]. Цілком можливо, дослідник мав на увазі специфічність в плані існування ідеологічної платформи.

Шведсько-американський історик Пер Рудлінг у своїй статті «They Defended Ukraine’: The 14. Waffen-Grenadier-Division Der SS (Galizische Nr. 1) Revisited» (2012) вважає позицію відношення до дивізії, як до борців за свободу та українську державність продуктом **ультранаціоналістичної міфології** (курсив мій – І.К.). Як зазначає сам автор, в статті розглянуто історію дивізії з акцентом на аспектах історії, які міфотворці (йдеться про колишніх учасників дивізії – І.К.) опускають або заперечують, а саме ідеологічні основи формування дивізії та участь інших формувань, котрі пов’язані з дивізією у звірствах проти цивільного населення у 1944 році [75, с. 329]. У даному контексті автор згадує трагедію в Гуті Пеняцькій [75, с. 346], жорстоку пацифікацію польського села Віцин [75, с. 354] та інших злочинах.

Отже, як бачимо, сприймання дивізії «Галичина» в історіографії країн Північної Америки на прикладі вищезгаданих праць та публікацій є неоднозначним. Більшість авторів схиляються до позиції, що дивізія була результатом зміни німецької окупаційної політики, зумовленої тогочасними реаліями війни.

2.2. Польська історіографія про діяльність дивізії «Галичина»

Спільне минуле українського та польського народів є досить складним та неоднозначним. Не менш складним та суперечливим є відображення подій Другої світової війни на західноукраїнських землях у працях українських та польських істориків.

В оцінці діяльності дивізії «Галичина» в польській історіографії накопичилося чимало недомовок і що найголовніше, досить спірних та недостатньо обґрунтованих звинувачень вояків дивізії у скоєнні масових вбивств мирного населення в роки війни. На ряду з УПА, дивізійники в польській

літературі постають, як вбивці та кати польського мирного населення, яке у свою чергу, як і українське, стало не лише жертвою протистояння двох тоталітарних держав, але й українсько-польського протистояння в роки війни.

Досить довгий час, у польській історичній думці соціалістичного періоду та в часи демократичної Польщі панувала позиція про участь вояків дивізії «Галичина» в придушенні Варшавського повстання 1944 р.

В праці «Злочини гітлерівського окупанта проти цивільного населення під час Варшавського повстання 1944 року» (1970), котра являє собою збірник документів та свідчень очевидців вказується на участі військового формування СС дивізії «Галичина» у скоєні вбивств, грабунків та насильств над польським населенням Варшави [76].

Натомість згодом, в цій же польській історіографії з'являться праці та публікації, котрі спростують цей міф про участь дивізійників у придушенні Варшавського повстання 1944 року [77, с. 253].

Беручи до уваги спогади очевидців, то українцями, як зазначають польські історики, часто вважалися росіяни або російськомовні українці, що перебували у складі Російської визвольної армії генерала Андрія Власова. Насамкінець, злочини, що приписувались дивізії «Галичина» були скоєні бригадами Оскара Дірлевангера та Броніслава Камінського [78, с. 116].

Варто зазначити, що в часи подій 1944 року у польській столиці, дивізія знаходилась далеко від Варшави, а тому аж ніяк не могла брати участь у придушенні повстання [77, с. 253 - 254].

Досить поширеною в польській історіографії є теза про участь вояків дивізії «Галичина» у жорстокій пацифікації та знищенні польських сіл, зокрема Гути Пеняцької, навколо якої і по сьогоднішній день не втихають дискусії.

Проблема знищення Гути Пеняцької в роки війни до наших днів практично залишається недостатньо дослідженою. Як зазначає український історик Д. Чобіт, на початок 2018 р. ні в українській, ні в польській історіографії не було ні ґрунтовних публікацій, ні монографічних досліджень, котрі б проливали світло на дійсні обставини трагедії Гути Пеняцької [79, с. 115].

Варто підкреслити, що участь у бойових діях навколо Гути Пеняцької, згідно польській та українській історіографії брав загін 4-го галицького добровольчого полку СС (нім. 4. Galizische SS-Freiwillige Regiment) [78, с. 114; 80], що був сформований з добровольців першої хвилі набору, котрі не були записані до дивізії «Галичина». Згадана вище формація, а також подібні галицькі добровольчі формування з порядковими номерами №5-8 мали завдання захищати тил німецької армії в Східній Галичині, приділяючи особливу увагу боротьбі з радянськими партизанами.

У 2017 році на сайті «Історична правда» було опубліковано звіт Інституту національної пам'яті Польщі про результати слідства особливої комісії з переслідування злочинів проти польського народу у Кракові у справі злочину в Гуті Пеняцькій, автором якого є прокурор Вальдемар Швець. Даний звіт неодноразово зазнавав критики з боку дослідників подій навколо Гути Пеняцької в роки Другої світової війни, проте являється зразком репрезентації історичної пам'яті польського суспільства, щодо болючого питання знищення цього польського села в роки війни [81].

В звіті з посиланнями на архівні документи, зокрема на матеріали справи S 50 / 03 Zn (стосовно вбивства цивільного населення Гути Пеняцької 28 лютого 1944. Справа розглядалася особливою комісією з переслідування злочинів проти польського народу у Кракові) та праці польських дослідників, слідство дійшло висновку, що на підставі зізнань свідків тих подій, аналізу відповідних публікацій та архівних документів, у каральній акції брали участь солдати у німецькій військовій формі, частково в білих маскувальних комбінезонах, які спілкувалися між собою українською мовою, натомість командири говорили німецькою. Крім того, вказується на цивільних осіб, описаних як жителів сусідніх сіл, населених українцями. Ці люди співпрацювали з солдатами або діяли на власний розсуд [81].

Спираючись на архівні матеріали, що походять з фондів НКДБ УРСР, отримані в ході операції під кодовою назвою "Звірі", встановлено, що в злочинних діяннях, здійснених у Гуті Пеняцькій, окрім солдатів 4-го поліційного

полку СС, брали участь загони УПА, йдеться про сотню під командуванням Дмитра Карпенка (псевдонім «Яструб»), в тому числі загін, набраний, ймовірно, серед жителів сусіднього села Жарків. Виходячи з вищесказаного, зроблено висновок, що виконавцями злочину, вчиненого Гуті Пеняцькій є солдати 4-го Галицького добровольчого поліційного полку СС, пов'язаного з 14-ю дивізією СС "Галичина" [81].

Зв'язок 4-го Галицького добровольчого поліційного полку СС з дивізією СС «Галичина» обумовлений особливостями створення першої формації, а також участю у бойових діях під Бродами. Попри відсутність, як зазначається у звіті, інформації у історичних дослідженнях щодо участі 4-го добровольчого полку СС у битві під Бродами, на підставі архівних матеріалів у вигляді свідочств про смерть солдатів 14-ї дивізії СС «Галичина», виявлено, що серед полеглих у цій битві вказані імена кількох десятків осіб, чи організаційна належність визначена, як 4-й поліційний полк СС (4. Galizische SS Freiwillige Regiment) [81].

Відповідно в українській історіографії щодо подій навколо Гути Пеняцької є інша позиція. Вже згаданий сучасний історик Роман Пономаренко зауважує на тому, що 4-галицький добровольчий полк СС був сформований та існував окремо і до дивізії не має відношення, в результаті цього, для польської та західної історіографії притаманне помилкове ототожнення добровольчих полків № 4-8 з дивізією «Галичина» [80].

У свою чергу, Дмитро Чобіт подіє зовсім іншу карти У публікації «Передумови і причини знищення гітлерівцями 1944 року Гути Пеняцької» на основі архівних матеріалів та спогадів очевидців наводить факти, які свідчать, що це село спалив, а людей розстріляв військовий підрозділ айнзатцгрупи «Рейнгольд» під керівництвом оберштурмбанфюрера СС Бока за співпрацю місцевої підпільної організації з радянськими партизанами та збройну непокору.ну бачення подій кінця лютого 1944 року у Гуті Пеняцькій. Інформація підтверджується протоколом наради засідання у Львові 7 березня 1944 р. Військової Управи Українського Центрального Комітету, зокрема звітами членів управи доктора Любомира Макарушки і сотника Михайла Хроновята про свої

інспекційні поїздки у підрозділи 4-го галицького добровольчого полку СС [79, с. 119].

До складу цієї айнзатцгрупи командування військ поліції дистрикту «Галичина» включила і підрозділи трьох рот: четвертої, п'ятої і шостої 4-го галицького добровольчого полку СС (офіційна німецька назва: «SS-Galizische Freiwilligen Regiment»). Незважаючи на те, що у полку служили українці, які добровільно зголосилися збройно боротися з більшовизмом, сам полк не входив до складу дивізії СС «Галичина» і підпорядковувався не військам СС, а військам поліції. Тут знову акцентується увага на тому, що дивізія і добровольчі полки – то зовсім різні військові формації, які ніколи не мали спільного штабу чи єдиного керівництва. Проте у 4-го галицького добровольчого полку СС і 4-ї поліцейської моторизованої дивізії СС таке спільне керівництво було – командування СС і поліції Галицького округу [79, с. 120].

У вказаному звіті Інституту національної пам'яті Польщі говориться також про загін під командуванням Бориса Крутікова, який нараховував кілька десятків партизан і дислокувався протягом декількох днів у Гуті Пеняцькій, яку залишив 22 лютого 1944 року. Загін користувався допомогою жителів, проводив тренував членів самооборони та здійснювали диверсійні акції проти німців [81].

Проте чомусь, відсутня позиція, котра ґрунтується на тому, що діяльність загону НКВД спеціального призначення «Победители» на чолі з лейтенантом Борисом Крутіковим і стала причиною здійснення каральних акцій та знищення Гуті Пеняцької, оскільки загін був причетний до гучних терактів, здійснених у Львові, в результаті яких загинули представники німецького офіцерства.

Схожа позиція про те, що трагедія в Гуті Пеняцькій була відплатною акцією за вбивство німецьких офіцерів зустрічається в думках інших українських істориків [82, с. 72 – 76; 83].

Насамкінець Д. Чобіт запевняє, що вказані акти вибіркового терору переслідували зовсім іншу мету, а саме викликати репресії німецьких окупантів, що мало налаштувати проти них місцевих жителів. Таке потрібно було для того,

аби на фоні німецьких репресій створити Червоній армії та радянській владі ореол визволителів. Для цього НКВД й використовувало провокації [79, с. 127].

Вже згаданий польський історик Гжегож Мотика, у своїй праці «Від волинської різанини до операції «Вісла» (2013) оцінює трагедію Гути Пеняцької як типову німецьку пацифікацію, вчинену «руками українських вояків СС», порівнює її з однією із найбільших каральних операцій німецьких окупантів – різанину у французькому селі Орадур-сюр-Глан, в результаті якої було замордовано 642 особи. Щодо Гути Пеняцької, мова йде про 600-800 загиблих [84, с. 168].

Як бачимо, питання участі вояків дивізії «Галичина», чи причетності останніх до каральних операцій у Гуті Пеняцькій є ключовим для польської історіографії. По сьогоднішній день, це питання залишається відкритим для дискусій та має неабиякий суспільний інтерес, підсилений резонансними заявами з боку польського політикуму [85].

Якоюсь мірою, подібна ситуація мотивує дослідників до більш поглибленого вивчення гострих та малодосліджених питань сторінок історії, для того, щоб остаточно розставити крапки над «і».

ВИСНОВКИ

Дослідження історіографічного аспекту дивізії СС «Галичина» показало наступні результати, основний зміст яких виноситься на захист даної роботи.

При аналізі історіографії радянського періоду в контексті даного питання виділено два етапи. Для першого, післявоєнного історіографічного етапу, що охоплює 40 – 50-ті роки минулого століття характерним є замовчування факту існування дивізії з ідеологічних на те причин. Під час другого історіографічного етапу, що охоплює 60-ті – 80-ті рр. минулого століття видається значна кількість статей, нарисів та публікацій, де прослідковується тенденція до різкого засудження створення дивізії «Галичина», а вояки дивізії звинувачуються у воєнних злочинах. Авторами даних праць, окрім кваліфікованих істориків були колишні військовослужбовці, партійні функціонери та співробітники радянських спецслужб.

Попри наявність та доступність джерельної бази, радянські дослідники, висвітлюючи історію дивізії «Галичина» надали перевагу вживанню грубих епітетів, приховуванню або викривленню окремих фактів чи статистичних даних. В цілому, на якість наукових досліджень радянської історіографії в рамках висвітлення історії дивізії негативно вплинули ідеологічний та політичний фактори.

Пострадянський період історіографії дивізії охоплює аналіз російської та української історіографії. Оцінюючи роль російської історіографії пострадянського та сучасного етапів, варто виділити помітні зрушення від певних ідеологічних догм радянської доби. З відкриттям окремих архівних фондів, дослідники мали можливість більш об'єктивно вивчити маловідомі сторінки історії Другої світової війни, а саме питання співпраці радянських громадян з німецькою окупаційною владою в роки війни. Зауважимо, що в радянські часи, тема колабораціонізму довгий час замовчувалась, оскільки це суперечило культу «Перемоги у Великій Вітчизняній війні». Для праць більш раннього періоду російської історіографії притаманним є критичний підхід до вивчення проблеми, відносна неупередженість та об'єктивність, якісний підбір

джерельної бази. Проте на сучасному етапі, вектор дослідження історії дивізії змістився в бік ідеологізації та політизації.

У свою чергу пострадянський період української історичної думки переживав часи становлення історіографії в цілому. Явище «націоналізації» української історіографії, про яке зазначають окремі науковці, в рамках дослідження історії Другої світової війни сприяло визначенню місця українського чинника в роки війни. Під новим кутом зору переглянуто раніше замовчувані сторінки участі українського народу у найбільшому воєнному конфлікті світової історії.

Праці останнього десятиріччя ХХ ст. стали основою для подальшого концептуального осмислення та фактографічного підкріплення проблем історії України, зокрема окремих контраверсійних питань, пов'язаних з діяльністю вояків дивізії «Галичина».

Для більш сучасних праць в контексті історіописання дивізії «Галичина» характерним є також висвітлення окремих тематичних аспектів та розкриття дискусійних питань формування. В цьому плані варто підкреслити здобутки вітчизняних істориків А. Боляновського та Р. Пономаренка, праці яких несуть хрестоматійний характер у питанні вивчення історії дивізії.

Разом з тим, поглиблене вивчення полемічних питань історії дивізії спровокувало хвилю історіографічних дискусій з польською історичною думкою щодо проблеми участі вояків дивізії «Галичина» у каральних операціях, в результаті яких було скоєно масові вбивства цивільного населення.

Для української історіографії сучасного етапу характерним є тенденція до пошуку та відновлення правди, в основу якого входить як раз таки, поглиблене вивчення полемічних питань історії дивізії, спростування міфів та фальсифікацій, висвітлення історії дивізії крізь площину критичного мислення.

Поряд з цим, історія та оцінка діяльності дивізії «Галичина» на сьогоднішній день має неабиякий суспільний інтерес, думка якого досить поляризована: одні вважають учасників дивізії героями, в той час як інші, що це військові злочинці та колаборанти. Враховуючи суспільний резонанс та масштаб

дискусій у публічному просторі, історія дивізії являється не лише об'єктом уваги історичної науки.

Значний вплив на українську історіографію в контексті висвітлення історії дивізії мала діаспорна історична думка, великий відсоток праць якої написана під авторством колишніх дивізійників. Праці останніх побудовані на спогадах, записах, подекуди архівних документах.

Джерельну базу складають спогади колишніх учасників дивізії, що публікувались за кордоном з 50-х рр. минулого століття у часописах чи окремих працях та, не дивлячись на фрагментарність, розкривають маловідомі або ж невідомі факти з історії дивізії «Галичина». Варто зазначити, що мемуари колишніх дивізійників доповнюються документами, окремими збереженими записами та світлинами.

Висвітлюючи історію дивізії, колишні вояки мали на меті не лише показати хронологію подій та позицію під власним кутом зору, але й спростувати типові звинувачення у воєнних злочинах, котрі були поширені в тогочасній пресі та літературі.

В даному контексті варто згадати резонансну подію середини 80-х рр. минулого століття, яка не могла не оминати колишніх дивізійників, що проживали в Канаді. Центр Симона Візенталя наполягав на створенні спеціальної комісії з розшуку воєнних злочинців, які ймовірно проживають на території країни. Результатом цих намагань стало створення у 1985 році державної комісії на чолі з Ж. Дешеном, яка дослідивши чисельні архівні матеріали, провівши не одне слухання та допити свідків у Канаді та країнах Західної Європи, дійшла висновку, що жоден учасник дивізії «Галичина», котрий проживає у Канаді не є винним у скоєнні воєнних злочинів у роки Другої світової війни. Безумовно, ця подія відобразилась в діаспорній історіографічній думці.

З розпадом СРСР, українська історична думка мала можливість налагодити зв'язки з представниками еміграційної історіографії та ближче ознайомитись із здобутками останньої. У свою чергу, діаспорні історики мали можливість працювати з доступними документами радянських архівів.

Проаналізувавши доступні праці західної історіографії в рамках даного питання, можна дійти висновку, що дивізія сприймається як результат зміни вектору німецької окупаційної політики. Окрім висвітлення хронології подій, міркувань щодо причин та передумов формування дивізії, окремі автори розглядають більш складні питання, як от аспект сприйняття дивізії, інші акцентують увагу на міфологізації історії дивізії та повторюють тези польської історіографії.

Аналізуючи оцінку діяльності дивізії в польській історіографії, варто відмітити стійку позицію, що дивізія «Галичина» виступає злочинним угрупованням. Крізь призму українсько-польського протистояння в роки війни, нерідко акцентується увага на тому, що ця дивізія мала антипольські настрої, хоча насправді це не так. Якщо теза про участь вояків дивізії у придушенні Варшавського повстання 1944 року спростована самими ж польськими істориками, питання участі вояків дивізії у жорстокій пацифікації, історіографія сприймає як факт. Разом з тим, вступаючи у вир історіографічних дискусій в рамках вищезгаданого питання, ця полеміка підсилена черговими заявами політикуму сусідньої країни.

Очевидним є той факт, що суспільний та науковий резонанс навколо оцінки діяльності, історії формування та бойового шляху дивізії ще довгий час буде породжувати полеміку і найближчим часом ця ситуація залишиться незмінною.

Тому вивчення складних питань історії потребує остаточного виведення проблеми з площини політизації та ідеологізації. В даному контексті, перспективним виходом вирішення історіографічних дискусій, зокрема питання оцінки діяльності дивізії «Галичина» є комплексне узагальнення тез та формування конкретних позицій, що можливо завдяки співпраці дослідників з різних країн на міжнародних конференціях та дослідницьких проєктах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова колегії), Г. В. Боряк, Ю. А. Левенець, В. М. Литвин, О. Є. Лисенко (відп. ред.), О. С. Онищенко, О. П. Реєнт, П. Т. Тронько; Рецензенти: О. С. Рубльов, В. Ф. Шевченко. НАН України. Інститут історії України. Київ: НВП "Видавництво "Наукова думка, НАН України", 2011. Кн. 2. 943 с.
2. Кудряшов С. Предатели, «освободители» или жертвы войны? Свободная мысль. *Свободная мысль*. 1993. № 14. С. 84-98.
3. Верига В. Дивізія «Галичина» у советській та польській літературах. URL: http://bit.ly/Veriha_article (дата звернення: 11.01.21).
4. Вісті Комбатанта. П. Бабець. У чехословацькому корпусі. Спогади. URL: http://bit.ly/Visti_Kombatanta_032012 (дата звернення: 13.01.21).
5. Квасецький А. Ілюстрована хроніка битви під Бродами 13-23 липня 1944 р. Чернівці: Зелена Буковина, 2020. 648 с.
6. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945 гг. Том 4. Изгнание врага из пределов Советского Союза и начало освобождения народов Европы от фашистского ига (1944 год). Москва: Воениздат, 1962. 726 с.
7. Гайке В.Д. Українська дивізія «Галичина. Пер. Роман Колісник. Торонто: Накладом Братства кол. Вояків 1 УД УНА, 1970. 277 с.
8. Prus E. "Utworzenie kolaboracyjnego rządu ukraińskich nacjonalistów..." Z dziejów Stosunków polsko-radzieckich: Studia i materiały, T. 9. Warszawa: "Książka i Wiedza", 1972. 327 str.
9. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. голов. редкол.: Тронько П. Т. [та ін.]. Київ : Голов. ред. Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1967 - 1974. Львівська область / редкол. тома: Маланчук В. Ю. (голова) [та ін.]. 1968. 1000 с.
10. Даниленко С. Дорогою ганьби і зради; історична хроніка. Київ: Наукова Думка, 1970. 360 с.

11. Радянська енциклопедія історії України. Том 4: РОЗЛИВ — ЯЦКЕВИЧ / Ред. кол.: А. Д. Скаба (відп. ред.) [та ін.] АН УРСР. Київ: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1972. 573 с.
12. Демкович-Добрянський М. Митрополит Шептицький і дивізія «Галичина». Патріярхат. Греко-католицьке аналітичне видання. 1999. URL: [Михайло Демкович-Добрянський митрополит Шептицький і «Дивізія Галичина» | Патріярхат \(patriyarkhat.org.ua\)](http://patriyarkhat.org.ua) (дата звернення: 20.01.21)
13. Дмитрук К. Свастика на сутанах. Київ: Видавництво політ. літератури України, 1973. 342 с.
14. Бродовский котел: воспоминания, очерки, документы. / сост. М. В. Вербинский, Б. В. Самарин; ред. И.С. Мельников и др. Львов: Каменяр, 1974. 271 с.
15. Малкош В. М. Українська дивізія "Галичина" в світлі "легіонової" політики ХХ сторіччя. / упоряд. Т. Ткачук. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. 31 с.
16. Масловський В. Жовто-блакитна мафія. Львів: Каменяр, 1975. 144 с.
17. Дробязко С. Под знаменами врага. Антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил 1941-1945 гг. Москва: Эксмо, 2004. 608 с.
18. Семиряга М. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны. Москва: РОССПЭН, 2000. 862 с.
19. Дроб'язко С. Под знаменами врага. Антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил 1941-1945 гг. Москва: Эскмо, 2004. 608 с.
20. In Memoriam. Prof. David Littlejohn. University of California Academic Senate web-page. URL: https://senate.universityofcalifornia.edu/_files/inmemoriam/html/DavidLittlejohn.html (дата звернення: 17. 02.21).
21. Rhein L. The Kings and the Pawns: Collaboration in Byelorussia during WW II. New York: Berghahn Books, 2013. 458 p.
22. Чуев С. Украинский легион. Москва: Яуза, 2006. 563 с.

- 23.Боляновський А. До питання про події у селі Гута Пеняцька в лютому 1944. Львів: Педагогічна думка, 2008. №4. С. 28-31.
- 24.AAN. Ministerstwo Spraw Wewn., Wydział społeczny, Sprawozdanie sytuacyjne Nr. 15/1944. S. 24.
- 25.Польша та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Т. 4: поляки та українці між двома тоталітарними системами 1942-1945. Ч. 2: Варшава – Київ / Упор. Б. Гронек, С. Кокін, П. Кулаковський, М. Маєвський, В. Пристайко, О. Пшенніков, Є. Тухольський та ін. Варшава; Київ, 2005. 878 с.
- 26.Нарвузов Б. 14-я гренадерская дивизия СС «Галиция». Москва: Вече, 2010. 320 с.
- 27.Маначинский А. Дивизия СС «Галичина» - порождение нацистской Германии. Политическое просвещение. 2014. №3. С. 80-100.
28. Головки В. Кризис в исторической науке: попытки экспликации понятия. Теоретико-методологические проблемы исторического познания. Материалы Международной научно-практической конференции. В 2-х т. Т.1. Под ред. В.Н. Сидорцова, В.С. Кошелева и др. Минск: РИВШ БГУ, 2001. 201 с.
29. Лисенко О. Історіописання Другої світової війни, як самостійна субдисципліна. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси. Ред. кол.: В.А. Смолій, Г.В. Боряк та ін.; НАН України. Інститут історії України. Кн. 1. Київ: Наукова думка, 2011. 735 с.
30. Грицак Я. Українська історіографія: 1991-2001: десятиліття змін. Україна модерна. Київ; Львів, 2005. №9. С. 43-68.
- 31.Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. Львів: Наукове товариство імені Т. Шевченка, 1993. 658 с.
- 32.Коваль М. Україна: 1939 – 1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. Київ: Вища школа, 1995. 194 с.
- 33.Муковський І. Т., Лисенко О.Є. Звитяга і жертвність: українці на фронтах Другої світової війни. Київ: Книга пам'яті України, 1997. 567 с.

34. Руденко Н.М., Русак А.В. Армія фашистського агресора: від перемог до поразок, 1941 – 1945 (Морально – психологічний аспект). Київ: Інститут історії України НАН України, 1997. 344 с.
35. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX – XX ст. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
36. Сливка Ю. Україна в Другій світовій війні: національно-політичний та міжнародно-правовий аспекти. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 3-4. Львів, 1997. С. 3 – 31.
37. Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000.
38. Перша Українська дивізія УНА: історія створення та національно-політичне значення. Матеріали науково-практичної конференції. Львів: Новий час, 2002. 172 с.
39. Володимир Малкош. Автобіографія. Івано-Франківськ – Місто Героїв. URL: http://www.geroi.if.ua/content&content_id=51 (дата звернення: 12.03.21).
40. Наumenко К.Є. Бізанц Альфред. Енциклопедія історії України: Т.1: А-В. Редкол.: В.А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: «Наукова думка». 2003. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Bizants_A (дата звернення: 15.03.21).
41. [Малецький М. У 30-ліття 1-ої УД УНА. Вісті Комбатанта. 1973. Ч. 5-6. С. 17-25.](#)
42. Верига В. За межами Батьківщини: збірник наукових статей і доповідей; упоряд. М. Литвин. Львів: Інститут ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 364 с.
43. [Малкош В. Степан Бандера](#) та дивізія «Галичина». Часопис «Галичина». До 100-річчя від дня народження Степана Бандери. Івано-Франківськ, 2009. Ч. 15-16. С. 371 – 373.
44. Пилипів І., Делятинський Р. До питання про ставлення греко-католицького духовенства до дивізії «Галичина» (1943-1945 рр.). Часопис «Галичина». До

- 100-річчя від дня народження Степана Бандери. Івано-Франківськ, 2009. Ч. 15-16. С. 373 – 378.
45. Стоцький Я. Духовна опіка в українській дивізії «Галичина». Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету. URL: <http://ichistory.org.ua/2013/08/16/yaroslav-stots-kyj-kapelany-ta-duhovna-opika-v-ukrayins-kij-dyviziyyi-vijs-k-ss-galychyna/> (дата звернення: 28.03.21).
46. Українська дивізія "Галичина" : історія у світлинах від заснування у 1943 р. до звільнення з полону 1949 р. Упоряд. Б. Маців. Львів, 2009. 254 с.: іл.
47. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939-1944 рр). За матеріалами україномовної легальної преси: монографія. Львів: Літературна агенція "Піраміда, 2010. 328 с.
48. Манзуренко В. Нагороди вояків та комбатантів української дивізії «Галичина». Українська дивізія «Галичина» (Львівщина). С. 99-119.
49. Музичук С., Жукевич А. Однострої та національні відзнаки дивізії «Галичина» та Братсва 1-ої УД УНА. Українська дивізія «Галичина» (Львівщина). С. 84-98.
50. Пономаренко Р. Бойова група «Байєрсдорф». Тернопіль: Мандрівець, 2016. 104 с.
51. Пономаренко Р. Між поліцією та військами СС. Галицькі добровольчі полки. Історична правда.. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/08/15/150160/> (дата звернення: 7.04.21).
52. Пономаренко Р. Вишкіл капеланів дивізії військ СС «Галичина» в Зеннгаймі та їх служба у дивізії (1943-1945). Історико-культурні студії. Вип. 5, №1. 2018. 46 с.
53. Пономаренко Р. Створення дивізії «Галичина», як політичний проект та цивілізаційний вибір. Історична правда. URL:

- <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/04/28/152367/> (дата звернення: 13.04.21).
54. Пономаренко Р. Маніпуляція свідомістю: воєнні злочини дивізії «Галичина». Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2017/11/6/151421/> (дата звернення: 13.04.21).
55. Пономаренко Р. Українські юнкершафти: підготовка українського офіцерського корпусу у військах СС і їхня служба в дивізії «Галичина». Тернопіль: «Мандрівець», 2021. 352 с.
56. Лук'янченко С. Створення та діяльність комбатантських організацій у Канаді (20-80-ті роки XX століття). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 27. Львів, 2015. С. 310 – 319.
57. Верига В. «Вісті Комбатанта». Енциклопедія Сучасної України: електронна версія. Гол. редкол. І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.: НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=34913 (дата звернення: 21.04.21).
58. Кубійович В. Початки Української дивізії «Галичина». Українська дивізія «Галичина». Історико-публіцистичний збірник. Упор. М. Слабошпицький, В. Стеценко. Київ – Торонто, 1994. 176 с.
59. Капустянський М. Перша українська дивізія української національної армії. Історія українського війська. Вид. друге та доп. Вінніпег: Клуб любителів української книжки, 1953. 832 с.
60. Dmytryshyn B. The Nazis and the SS Division 'Galicia'. The American Slavic and East European Review. Vol. 15. №1. 1956. P. 1-10.
61. Лазурко Р. На шляхах Європи. Чикаго: Видавництво Братства Колишніх вояків 1 УД УНА, 1971. 368 с.

62. Крохмалюк Р. Заграва на Сході. Спогади й документи з праці у ВУ - Галичина в 1943 – 1945 рр. Торонто, Нью-Йорк: Головна Управа Братство кол. вояків І-ї Української Дивізії УНА, 1978. 352 с.
63. Верига В. Дорогами Другої світової війни: Легенди про участь українців у Варшавському повстанні 1944 р. та про українську дивізію СС «Галичина». Ч. 21. Вид. 3-тє та доп. Торонто: Канадське Наукове товариство ім. Шевченка, 1980. 346 с.
64. Верига В. За Рідний край, за нарід свій, або Хто такі дивізійники? Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. 288 с.
65. Під крилами визвольних дум: Спомини підхорунжого дивізії «Галичина» Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2007. 200 с.
66. Гунчак Т. До генези дивізії «Галичина». Свобода. 5 червня 2009. №23. С. 11.
67. Hunczak T. On the Horns of Dilemma: The Story of the Ukrainian Division Halychyna. Lanham: University Press of America, 2000. 241 p.
68. Khromeychuk O. “Undetermined” Ukrainians: Post-War Narratives of the Waffen SS “Galicia” Division”. Oxford: Peter Lang, 2013. 197 p.
69. Himka, John-Paul. Olesya Khromeychuk. “Undetermined” Ukrainians: Post-War Narratives of the Waffen SS “Galicia” Division. East/West: Journal of Ukrainian Studies. Vol.3, №1. Edmonton: University of Alberta, 2016. P. 179-181.
70. Армстронг Д. Украинский национализм. Факты и исследования. Пер. с англ. П.В. Бехтина. Москва: Центрполиграф, 2008. 368 с.
71. Stein G. The Waffen SS: Hitler`s Elite Guard at War, 1939 – 1945. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1984. 330 p.
72. Landwer R. Fighting for Freedom: The Ukrainian Volunteer Division of the Waffen-SS. Maryland: Manufactured in the United States of America, 1993. 225 p.

73. Piter Abbot, Eugene Pinak. *Ukrainian Armies 1914-1955. Men-at-arms* 412. Oxford: Osprey Publishing, 2004. 48 p.
74. Marples D. Beyond the Pale? Conceptions and Reflections in Contemporary Ukraine about the Division Galizien. *Journal of Ukrainian Studies*. Summer-Winter 2009. Vol. 34. Edmonton: University of Alberta, 2009. P. 337 – 350.
75. Rudling, Per Anders. They Defended Ukraine': The 14. Waffen-Grenadier-Division Der SS (Galizische Nr. 1) Revisited. *The Journal of Slavic Military Studies* 25, no. 3 (2012): 329–368. doi:10.1080/13518046.2012.705633.
76. Zbrodnieo kupanta hitlerowskiego naludnosci cvwilnej wczasie powstania warszawskiego w 1944 roku. Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, opracowal Szymon Datner. Warszawa, 1970. 272 s.
77. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczy pospolitej. Warszawa: PWN, 1993. 349 s.
78. Motyka G. Dywizja SS —Galizien. Pamięć i sprawiedliwość. *Pismo Instytutu Pamięci Narodowej*. Warszawa, 2002 1(1). S. 109 – 119.
79. Чобіт Д. Передумови і причини знищення гітлерівцями 1944 року Гути Пеняцької. Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Голов. Ред. Микола Литвин; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 12. 228 с.
80. Пономаренко Р. Маніпуляція свідомістю: воєнні злочини дивізії «Галичина». Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2017/11/6/151421/> (дата звернення: 30.04.21).
81. Що сталося у Гуті Пеняцькій. Висновки польського слідства. Переклад: Ю. Рудницький. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/02/28/149574/> (дата звернення: 30.04.21).; Звіт мовою оригіналу міститься за цим посиланням: :

https://drive.google.com/file/d/1PBYAF4ifHaYsawRbRa6sUP0_oWto3grm/view?usp=sharing

- 82.Каліщук О. Проблема Гути Пеняцької: історіографічний зріз. Брідщина. Край на межі Галичини й Волині. Мат. шостої краєзн. конф. Вип. 5. Броди, 2012. 198 с.
83. Литвин М. Гута Пеняцька: нацистський слід польської трагедії 1944 р. День. 2009. Ч. 35. Коментар. Володимир В'ятрович - історик, директор галузевого державного архіву Служби безпеки України. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/guta-penyacka-nacistskiy-slid-polskoyi-tragediyi-1944-roku> (дата звернення: 1.05.21).
- 84.Мотика Г. Від волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943-1947 рр. Авторизований пер. з пол. А. Павлишина, післямова І. Ільюшина. Київ: «Дух і літера», 2013. 360 с.
- 85.Дуда: хочемо хороших відносин з Україною, але забути про «геноцид» не можна. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/25/7172782/> (дата звернення: 1.05.21); Президент Польщі у своєму листі звинуватив українців у причетності до трагедії у Гуті Пеняцькій. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29061965.html> (дата звернення: 1.05.21).